

Dr ĐORĐE MILOVIĆ

**NEŠTO O MJESTU I TRETMANU VINOSTI
U RIJEČKOM KRIVIČNOM PRAVU XVI STOLJEĆA**

Krivično pravo je na svom veoma dugačkom razvojnom putu imalo veoma interesantnu povijest: od prastarih običaja, drevnog shvatanja pravde i pravice, preko običajnih prava do pisanih pravnih normi. Mada je prijelaz s običajnih na pisana prava značio krupan korak naprijed i za krivično pravo, ipak je i od tog vremena pa do punog razvoja krivičnopravne misli i teorije, svojstvene današnjem civiliziranom svijetu, trebalo krivičnom pravu da prođe još veoma dugačak i trnovit put. Stoga se, za trenutak i makar samo uvodno, moramo malo zadržati i na tim pitanjima da bismo u svjetlu tih povijesnih kretanja i razvojnih putova krivičnoga prava mogli bolje posmotriti i osvijetliti pitanje vinosti i njegov tretman u krivičnom pravu grada Rijeke XVI stoljeća.

Prije pojave pisanih pravnih normi sve pravne odnose u pojedinim društvima regulirala su običajna prava. Pisano pravo prilikom svog postanka (imajući na umu činjenicu da je ono imalo svoj dugačak razvojni put) nije ni moglo ni htjelo (jer za to nije imalo hitne potrebe) sasvim i potpuno zamijenti običajno pravo u svim domenama i po svim pitanjima. Država je, istina, veliki broj pravnih pitanja postepeno regulirala pisanim propisima, ali je — i to ne treba nikako izgubiti iz vida — još uvijek velik broj pitanja i za prilično dugo vremena ostajao nereguliran pisanim pravom. Promotrite li se stari zakonski spomenici, bez obzira koju ili koje pravne oblasti oni regulirali, primjećuje se odmah u njima mnogo praznina. Mnogo se pitanja dotiče, a da se pojmovi ili nikako ili sasvim ograničeno i nedovoljno objašnjavaju. Najzad, često se uočava da mnoga pitanja — za koja sasvim pouzdano znamo da su to društvo interesirala — dotičnim zakonicima, statutima ili drugim pisanim pravom nisu uopće ni doticana. Pogriješilo bi se ako bi iz ovoga izvodili zaključak da su ta pitanja ostajala apsolutno i potpuno neregulirana u tom periodu. Naprotiv: sva pitanja od pravnog interesa po društvo određenog perioda morala su biti regulirana. Radi se jedino o tome da li su ta pitanja ostajala još uvijek u domeni običajnog prava ili su pak potpuno ili djelomično regulirana pisanim pravom koje je na tim sektorima imalo zamijenti običajno pravo. Šupljina nema ili uglavnom nema. Ono što pisano pravo uopće ne regulira ili ne spominje, običajno

pravo i dalje regulira, a ono pak što pisano pravo regulira samo djelomično i nepotpuno, dopunjava opet običajno pravo. Stoga je, uz postojeće pisano pravo, običajno pravo imalo supsidijarnu važnost. Ovu situaciju, manje ili više, imali smo u svim starim srednjovjekovnim pravima. To se javljalo kao rezultat činjenice što se pisano pravo javljalo i nastupalo postepeno, pa je trebalo da prođe uglavnom prilično dugačak vremenski period (naravno, negdje duži, a negdje kraći) dok je pisano pravo sasvim i potpuno preuzelo reguliranje svih pravnih odnosa u društvu. Krivično pravo u tom pogledu nije činilo izuzetak jer se i ono prilično dugo vremena dopunjavalo običajnim pravom. Jedino ovdje treba dodati, pa čak i posebno podvući, da je u domeni krivičnoga prava — kako pri popunjavanju praznina pisanog prava tako i eventualnih praznina običajnog prava — prilično veliku ulogu igrala i sudska praksa.¹

Renesansa i njeno doba donijela je i pravu nova strujanja. Ona je za pravo uopće, a za krivično pravo posebno, donijela i podstakla življi procvat teorije i slobodniji pristup uočavanju i razradi suptilnih teoretskih pitanja. Krivičnopravna teorija se počela osjetnije javljati i snažnije razvijati. Već od XV pa kroz nekoliko narednih stoljeća na tom je planu učinjen velik napredak. Za naše krajeve — posebno one na obalama Jadrana — od velikog je značaja i priličnog utjecaja bilo ono što se zbivalo u Italiji. A Italija je u tome imala naročitih zasluga, jer je nekoliko snažnih djela njenih poznatih pravnih teoretičara svoga vremena krivičnopravnu teoriju osjetno obogatilo i veoma jako pokrenulo naprijed. Dovoljno je, makar i samo primjera radi, navesti nekoliko najznačajnijih djela italijanskih pravnikâ toga doba. To su: Angelus Aretinus: *De maleficiis*, Hipolito di Marsigli: *Practica rerum criminalium* i *De Questionibus et Tormentis* (sve XV stoljeće), a kasnije Julius Clarus: *Septem libri sententiarum receptarum, seu practica civilis et criminalis*, Farinaci: *Concilia, practica et theoria criminalis* itd. Osim Italije pojavili su se, svojim poznatim djelima, teoretičari krivičnoga prava i u drugim zemljama Evrope (Holandija, Njemačka, nešto malo Francuska i dr.). Uslijed svega ovoga i pod utjecajem novih strujanja i krivično pravo je počelo da se u svom razvoju neuporedivo brže kreće naprijed, da mnogo brže prihvata nove oblike i forme, pa čak i da znatno revidira neka stara shvatanja, da mijenja ili modificira mnoge suštinske stavove.² Tako je krivično pravo (i njegova teorija) krenulo brzim koracima naprijed ka modernom krivičnom pravu, na kom putu ga ništa više nije moglo zaustaviti ili ga s njega skrenuti.

Današnje, moderno, krivično pravo prihvaća podjelu na dva dijela: opći i posebni, pri čemu opći dio krivičnog prava propisuje opće principe kaznene politike jedne zemlje i njen stav prema najsuptilnijim pitanjima krivice (uvjeti i temelji krivične odgovornosti, svrha kažnjavanja

¹ Dr Đorđe Milović: Opšti pogled na istorijski razvoj krivičnog prava, *Pravni zbornik* br. 3/1960, Titograd 1960., str. 83—92. Dr Teodor Taranovski: *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, II: Istorija krivičnog prava*, Beograd 1931., str. 135—137.

² Emil Garson: *Krivično pravo*, prijevod s francuskog, Beograd 1926., str. 60—61.

itd.), dok posebni dio određuje kažnjive radnje i kazne kojima su zapriječene. U dalekoj i daljoj prošlosti krivično pravo ovu podjelu nije poznavalo, iz čega su proizlazile brojne nezgode. Naime, oba ova dijela krivičnoga prava nisu se u prošlosti razvijala uporedo. Tako svugdje gdje su se u početku i javljali propisi krivičnog prava (kao pisano pravo) isključivo se radilo o propisima koji su samo određivali kažnjive radnje (krivična djela) i kazne kojima su ove radnje zapriječene.³ Prema tome, historijski posmatrano, posebne krivičnopravne odredbe pojavile su se ranije, dok su se odredbe općeg dijela krivičnog prava počele javljati mnogo, mnogo kasnije.⁴ Ovu je pojavu lako razumjeti i objasniti. Nju su — u povijesnom razvoju krivičnoga prava — uvjetovale čisto praktične potrebe dotičnih ranijih društava. Pisano pravo, naime, postupno se razvijalo, regulirajući pojedinu materiju od slučaja do slučaja. Tako je pisano pravo postupno osvajalo teren običajnog prava u određenoj oblasti. Krivično pravo je u svojim prvim počecima imalo za zadatak da zadovolji samo najpreče i najvažnije potrebe društva (naravno u prvom redu vladajuće klase) pa je stoga imalo da posluži prvenstveno s praktične strane. Ono pak što se u to doba tražilo od krivičnog prava, skoro isključivo se svodilo na to da odredi kažnjive radnje (krivična djela) i da za njih propiše kazne. Stoga je i razumljivo što u to davno vrijeme nisu bili ne samo dovoljno prečišćeni već ni dovoljno tretirani pojmovi vinosti i nevinosti, kao ni pojmovi uračunljivosti, saučesništva i ostala brojna pitanja koja čine okosnicu kasnijeg općeg dijela krivičnoga prava. U to vrijeme nije ni postojala neophodna potreba za ocjenjivanjem subjektive strane kažnjivih delikata. Kažnjavano je, pa prema tome i u obzir uzimano, samo objektivno zlo, pošto sa stanovišta interesa tadašnjega društva nikakvi subjektivni faktori nisu bili od značaja (ili barem nisu bili od osjetnog značaja). Tek mnogo kasnije — kada je pravna teorija zašla dublje u suštinska pitanja krivičnoga prava, teoretski ih osvjetlila i postavila na svoje mjesto — dolazi do razvoja i ovog drugog, općeg dijela krivičnoga prava. Od tog vremena se tek, pored objektivne strane krivičnog djela, počela sve veća pažnja poklanjati i subjektivnoj strani, a napose problemu vinosti, koji po svom značenju treba da zauzima jedno od centralnih mjesta u krivičnopravnoj nauci.⁵

Historijski posmatrano, u davnoj se prošlosti pitanju vinosti nije poklanjala dužna pažnja. Nije se pravila razlika između umišljaja i nehata, pa čak ni između ma kog oblika vinosti i slučaja. Postojanje ili nepostojanje djela cijenilo se po posljedici i načinu izvršenja, dok elementi koji osvjetljavaju subjektivnu stranu nisu pri ocjeni ovog pitanja uopće

³ Dakle, ono što bi danas sačinjavalo posebni dio krivičnog prava.

⁴ Istini za volju ne može se reći da se među propisima posebnog krivičnomaterijalnog prava nije ponekad i ponegdje nailazilo i na neku odredbu koja bi se odnosila na neko pitanje iz oblasti općeg krivičnog prava. No takvih je propisa bilo jako malo i oni su uglavnom predstavljali izuzetak.

⁵ Dr Janko Tahović: *Krivično pravo — Posebni deo*, Beograd 1953., str. 1—6; Dr Teodor Taranovski: *sp. dj.*, str. 32—36.

razmatrani. Lako je shvatiti i odgovoriti na pitanje: zašto se u obzir uzimalo i kažnjavalo samo objektivno zlo. Sa gledišta interesa tadašnjeg društva subjektivni momenti nisu bili od značaja. Zadatak je, naime, krivičnog prava oduvijek bio da zaštiti postojeći poredak. Krivična djela su uglavnom posmatrana kroz tu prizmu i smatrana (manje ili više ovisno od konkretnoga slučaja i učina u pitanju) djelima uperenim protiv postojećeg poretka. Lako je stoga shvatiti što je vladajućoj klasi bilo veoma stalo do toga da se svaki takav učin kazni i to bez obzira na bilo kakve subjektivne momente koji su se u tom slučaju pokazivali, jer bi poklanjanje pažnje subjektivnim momentima, a pitanju vinosti posebno, u brojnim slučajevima moglo da otupi oštricu krivičnopravne represije pa i da omete kažnjavanje objektivnog zla u određenim slučajevima.⁶ A vladajuća klasa ondašnjih društava upravo se putem oštrih krivičnopravnih represija najefikasnije obračunavala sa svim neprijateljima poretka, osiguravajući tako svoju vlast i interese. To i jeste razlog (ili barem jedan od glavnih razloga) što je misao o poklanjanju veće pažnje subjektivnim momentima u oblasti krivičnoga prava prodirala veoma teško i imala stoga veoma dugačak razvojni put.

Riječki statut iz 1530. godine⁷ poklonio je mnogo brige i dao dovoljno mjesta krivičnopravnim odredbama. Naravno, ovdje još uvijek ne nalazimo izrazitijeg odvajanja krivično-procesualnih od krivično-materijalnih normi, kao ni općih krivičnopravnih odredaba od posebnih. Međutim, duh renesanse i ovdje se osjećao. Lib. III Statuta (dio Statuta koji sadrži isključivo krivičnopravnu materiju) nije, istina, još uvijek prihvatio podjelu na opći i posebni dio krivičnog prava, ali je — i to se mora posebno naglasiti — u znatnoj mjeri poklonio pažnju mnogim delikatnim pitanjima, koja bi po svojoj prirodi spadala u domenu općeg dijela krivičnog prava, kao što su: pitanje vinosti, nužna obrana, pokušaj, kažnjavanje pomagača i podstrekača i sl. Istina, u tretiranju ovih pitanja ili barem mnogih od njih⁸ nema jasno izraženog i principijelnog stava, nego se problem rješava od slučaja do slučaja. Međutim i pored svih tih nedostataka, krivično pravo Rijeke XVI stoljeća, za ono vrijeme i ondašnje prilike, učinilo je ipak i po svim ovim pitanjima veoma snažan korak naprijed u odnosu na ranije statute susjednih gradova i općina. Šta više u odnosu na neka od ovih pitanja — a nas ovdje posebno interesira problem vinosti — otišlo je dalje i od nekih kasnijih statuta susjednih gradova (na primjer Trsata). Da bismo tretiranje vinosti u krivičnom pravu Rijeke XVI stoljeća bolje osvijetlili, posmotrit ćemo tretiranje ovog pitanja i u ranijim i kasnijim propisima susjednih gradova i općina. Tako ćemo najbolje uočiti koliki je napredak po ovom pitanju postigla Rijeka još u prvoj polovici XVI stoljeća.

⁶ Na primjer: kod slučaja, kod delikta izvršenog od strane neuračunljive osebe i sl.

⁷ Vidjeti detaljnije u mom radu: Statutom terrae fluminis, Istorijski zapisi br. 1/1953, Cetinje 1953., str. 237—241.

⁸ Izuzetak je npr. tretiranje pomagača i podstrekača jer o tome propisi Statuta zauzimaju i načelan, općevažeći stav.

Razmotrimo li Vinodolski zakon iz 1288. godine⁹ (kao najznačajniji spomenik starohrvatskog prava svoje epohe), vidjet ćemo da u to vrijeme (konac XIII stoljeća) u starohrvatskom krivičnom pravu dotične oblasti pojam vinosti, (tj. pojam umišljaja i nehata kao rezultat podjele unutar pojma vinosti), još nije bio dovoljno poznat, pa ga radi toga propisi Vinodolskog zakona ne prihvataju. Kastavski statut iz 1490. godine,¹⁰ kao ni Veprinački statut iz 1507. godine¹¹ također ne prave razliku između doloznih i kulpoznihi delikata.

Riječko krivično pravo iz Statuta od 1530. godine nije, istina, pitanje vinosti reguliralo jednim posebnim propisom od načelne važnosti, koji bi bio jednako primjenljiv na sve slučajeve (kao što rade moderna krivična prava), ali je ipak ovo pitanje reguliralo od slučaja do slučaja,¹² što će reći da ga je poznavalo, da mu je pridavalo važnost ali onakvu i onoliko koliko su to dozvoljavale prilike i opća shvaćanja i interesi društva.

Trsatski statut iz 1640. godine¹³ posvećuje pitanju vinosti osjetnu pažnju. U ovom Statutu imamo čak i jasno izraženu i prihvaćenu podjelu vinosti na umišljaj i nehat.¹⁴

Iz onoga što smo naprijed konstatirali proizlazilo bi slijedeće:

Vinodolski zakon (imajući pri tom posebno na umu njegovu izuzetnu važnost u povijesti starohrvatskog prava) nije poklanjao pažnju vinosti pa nije ni poznavao diobu na umišljaj i nehat. Prema tome do konca XIII stoljeća starohrvatsko pravo nije prihvatilo ove institute. Trsatski statut iz 1640. godine poklanja pitanju vinosti izrazitu pažnju i čak sasvim dobro poznaje diobu vinosti na umišljaj i nehat i među njima pravi potrebnu razliku. Zaključak koji bi iz ovoga slijedio bio bi da je ovo pitanje solidno prodrlo u starohrvatsko pravno područje negdje od

⁹ Dr M. Kostrenčić: Vinodolski zakon. Rad JAZU, knj. 227, Zagreb 1923.

¹⁰ Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb 1890., str. 181—207.

¹¹ Ibidem, str. 211—227.

¹² Posebno razmotriti problem vinosti kod pojedinihi krivičnih djela iz Riječkog statuta iz 1530. godine. U tom pravcu vidjeti slijedeće moje radove: Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci, Rijeka 1963., (posebno i u »Vjesniku Hist. arhiva u Rijeci — HAR, sv. VI—VII/1961—62), str. 81—189; Politički delikti po Statutu riječkom iz 1530. godine, Vjesnik HAR — sv. VIII—IX, Rijeka 1964., str. 5—31; Prilog proučavanju zdravstvene kulture srednjovjekovne Rijeke, Jadranski zbornik — sv. VI, Rijeka—Pula 1966., str. 407—418; Sanitarno-higijenski propisi Riječkog statuta iz 1530. godine, Acta historica Medicinae, Pharmaciae, Veterinae, br. 1—2/1968, Beograd 1968., str. 17—23; Delikti protiv braka, porodice i javnog morala iz aspekta riječkog statutarnog prava XVI stoljeća, Vjesnik HARP (Historijskih arhiva Rijeka i Pazin) — sv. XIV, Rijeka 1969., str. 387—404; O posebnim obavezama riječkih ranarnika-kirurga iz XVI stoljeća prema krivično-sudskim organima grada, Acta historica . . . , anno IX, br. 1—2, Beograd MCMLXIX, str. 127—132.

¹³ Monumenta . . . , Statuta lingua croatica conscripta, str. 219—227.

¹⁴ Vidi čl. 20, 35 i 36 Trsatskog statuta.

XIV pa do prve polovice XVII stoljeća. Zanimljiva je tvrdnja dra Šilovića da kod Trsatskog statuta u stvari po prvi put, u starom, hrvatski pisanom pravu, nailazimo na preciznu razliku između dolusa i culpe kod ubistva.¹⁵ Ovu tvrdnju smatramo ispravnom, ali samo koliko se radi o starom hrvatskom pravu pisanom našim jezikom. No treba imati na umu da staro hrvatsko pravo pisano našim jezikom ne predstavlja cjelinu starog hrvatskog prava. Da bi se dobila cjelina treba ovdje pribrojati i sve one starohrvatske pravne izvore pisane latinskim jezikom. A takav je i Riječki statut iz 1530. godine jer je i Rijeka pripadala starohrvatskom pravnom području. Radi toga, ako staro hrvatsko pravo promotrimo kao cjelinu (ne praveći razliku između onog pisanog našim i onog pisanog latinskim jezikom) tada sa sigurnošću možemo ustvrditi da je Rijeka za čitavih 110 godina prije Trsata (tj. prije pojave Trsatskog statuta) također sasvim dobro poznavala diobu vinosti na »dolus« i »culpa«, pa je, prema tome, Rijeka mnogo prije Trsata u oblasti starohrvatskog prava učinila taj velik napredak. A taj napredak je zaista velik, koliko s teoretske toliko i s praktične strane. Trsat je, znači, u ovom pravcu samo prihvatio i usvojio ono pravno shvaćanje koje je putem propisa Riječkog statuta više od jednog stoljeća ranije već bilo prodrlo u ovo pravno područje. Istini za volju treba ovdje ipak upozoriti da se ne bi smjeli zavaravati tvrdnjom da se prije Riječkog statuta ova dioba vinosti (na dolus i culpu) nije nigdje pravila ili da barem neki elementi ovoga nisu ponekad uzimani u obzir. Jedan stari latinski izvor (Dekreti sv. Stjepana kralja) govori nam upravo kako se kod ubistva još u početku XI vijeka pravila razlika između umišljaja i slučaja.¹⁶ Istina, ne drugdje nego samo kod ubistva i ne razlika između umišljaja i nehata (kako bi trebalo) nego između umišljaja i slučaja, ali ipak uz uvažavanje činjenice da su se u to doba ova dva pojma još prilično miješala.

Na koncu dugujemo odgovor na dva interesantna pitanja: a) u čemu je ležao razlog da se je riječko krivično pravo pozabavilo uopće pitanjem vinosti i poklonilo određenu pažnju subjektivnim momentima, nasuprot staroj praksi koja je izvirala iz Vinodolskog zakona, i b) zašto je riječko krivično pravo ovo pitanje riješilo samo parcijalno, a ne kompletno i načelno za sve slučajeve? Svakaako je neosporno da su interesi zemaljskog gospodara po ovom pitanju (kažnjavanje objektivnog zla bez obzira na subjektivne momente) ostali isti i u doba donošenja Riječkog statuta, kao što su bili i ranije. To, dakle, nije bilo ono što je utjecalo da Riječki statut pokloni ovom problemu više pažnje. Međutim, od Vinodolskog zakona pa do Riječkog statuta prošla je skoro četvrtina milenija. Za to vrijeme prilike su se ponešto izmijenile. Renesansa je posvuda, pa i u pravnoj misli, donijela nova strujanja koja su bezuvjetno morala da utječu na korigiranje starih pravnih shvaćanja i na području Rijeke, baš kao što je bio slučaj i drugdje. Snažan razvoj

¹⁵ Dr Josip Šilović: O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu, Rad JAZU — knj. 194, Zagreb 1912., str. 166.

¹⁶ Ibidem, str. 166.

pravne teorije, naročito u susjednoj Italiji, nije u domeni krivičnog prava mogao mimoići ili zanemariti tako važna pitanja kao što su pitanje vinosti (umišljaj-nehat, slučaj) i ostali subjektivni momenti. To je bio jedan snažan zov i zahtjev vremena i njemu se nisu mogli efikasno oduprijeti ni zemaljski gospodari. No da su se oni (kao i vladajuća klasa uopće) ipak odupirali prodiranju tog naprednog shvaćanja (koje je, objektivno uzev, moglo otupiti oštricu i udarnu snagu krivičnopravne represije) najbolje se vidi iz same činjenice što ni Riječki statut nije pitanje vinosti riješio načelno i potpuno (za sve slučajeve), već samo parcijalno, od slučaja do slučaja. To je istovremeno odgovor i na drugo gore navedeno pitanje, kao i na pitanje zašto su ove tada nove i napredne ideje prodirale tako sporo, teško i parcijalno, zašto će morati još prilično vremena da se bore dok u oblasti krivičnoga prava nisu osvojile ono mjesto i onakav tretman kakav im, prema njihovom velikom značenju, s pravom pripada.

Riassunto

Trattando separatamente le parti particolari del diritto penale, secondo la definizione dell'odierna giurisprudenza, e la parte generale del diritto penale, sempre come vuole la nomenclatura contemporanea, l'autore si intrattiene, nell'introduzione, sull'evoluzione storica del diritto penale spiegandone i motivi. Esamina il tracciato storico-giuridico nel territorio delle città e comuni di Fiume e del circondario, ponendo in seguito particolare attenzione al problema delle colpe nel diritto penale fiumano del XVI secolo, qui comparato alla trattazione riservatagli nei diritti delle città e comuni vicini (Vinodol, Trsat, Kastav, Veprinac), alle volte anteriori, altre posteriori rispetto allo statuto fiumano, e, spiegando ancora i motivi storico-giuridici all'origine delle esistenti diversità.